

Sadržaj

Skraćenice.....	7
-----------------	---

PRILOZI

Grad koji je postao mit	13
Bibliografija	22
Predgovor slovenačkom izdanju	25

UVOD

Tršćansko pitanje na temelju jugoslavenskih izvora	35
--	----

MONETE ZA PODMIĆIVANJE

Oslobođenje Trsta	45
Sporazumi iz Beograda i Devina.....	50
Zona B.....	63
Posjet Savezničke komisije 1946. godine	70
Mirovni ugovor	80
Sporazum Tito-Togliatti	94
(Ne)imenovanje guvernera.....	99
Tripartitna deklaracija, odnosno guvernera neće biti	112

SOCIJALIZAM NA AMERIČKOJ PŠENICI

Posljedice izbacivanja Jugoslavije iz Informbiroa	123
Jugoslavija gleda prema Zapadu	135
Pregovori Bebler-Guidotti	149
„Kondominij“	160
Londonski pregovori 1952. godine	170
Edenov posjet Jugoslaviji	178

Balkanski pakt i Europska obrambena zajednica	185
Dvije „štrace“... prikupljene za poliranje umrljanog domoljublja	200
Jugoslavenski pohod na Zonu A (maj-septembar 1953)... 206	

„VIŠE NIKADA NEĆEMO NIKOME VJEROVATI“

Pellina vlada i Bipartitna deklaracija	219
Titov osmijeh	230
Tršćanski neredi u jesen 1953. godine	242
Put do rješenja	246
Londonska konferencija	257
Prema Londonskom memorandumu	269

ZAKLJUČAK

Kraj Tršćanskog pitanja i početak nove faze jugoslavenske vanjske politike	283
---	-----

IZVORI

Arhivska građa	297
Zbirke dokumenata – objavljene	298
Knjige	298
Članci u časopisima	304
Časopisi	306
Web portali	306

DODATAK

Прилог VI	309
Прилог VII	322
REGISTAR LIČNIH IMENA	327

Tršćansko pitanje na temelju jugoslavenskih izvora

Ova se knjiga temelji na doktorskom radu „Jugoslavija i Tršćansko pitanje (1945–1954)“. Nakon pozitivne ocjene recenzenata rad je bio obranjen u junu 2018. godine pred mješovitim italijansko-hrvatskim akademskim povjerenstvom u dvojnomo doktora-tu (*cotutelle de thèse*) između sveučilišta u Teramu i Zagrebu. U proljeće 2019. godine rad je dobio nagradu za najbolji doktorski rad (dodjeljuje ju Slovenski raziskovalni inštitut u Trstu SLORI).

Izbor tema istraživanja bio je posljedica činjenice da, iako je relevantna građa već relativno dugo dostupna, pregovaračka strategija koju su jugoslavenske vlasti koristile tijekom desetogodišnjeg Tršćanskog pitanja još nije bila tema temeljitog istraživanja. S italijanske je strane vjerojatno jezik bio golema prepreka; s (post)jugoslavenske strane, dostupnost građe se poklapala s ratovima devedesetih i uspostavom nezavisnih republika koje bar odmah nisu imale mnogo interesa prema povijesti socijalističkog razdoblja, ili su tu povijest interpretirale uglavnom u novim nacionalnim okvirima. Ove su činjenice motivirale Sveučilište u Teramu da financira istraživanje u okviru XXX ciklusa italijanskih doktorskih studija. Da bi se u tom što više uspjelo, odlučilo se uspostaviti dvostruki doktorat (*cotutelle de thèse*) sa Sveučilištem u Zagrebu preko profesora Tvrtka Jakovine, koji je prihvatio ulogu mentora. Tijekom istraživanja u Beogradu, u drugoj godini doktorskog studija, odlučio sam se za suradnju s tamošnjim Institutom za savremenu istoriju. Tijekom treće godine studija dobio sam stipendiju Ministarstva vanjskih poslova Republike Slovenije za program usavršavanja na Univerzi na Primorskem, pod mentorstvom profesora Jože Pirjevca.

Moj se rad temelji na „klasicima“ historiografije o Tršćanskom pitanju – radovima De Castra, Durosellea, Novaka i De Leonardisa. Vrlo se značajnim pokazao i rad Darka Bekića *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi sa velikim silama 1945–1955*, koji daje glavne pravce razvoja jugoslavenske vanjske politike od Rezolucije Informbiroa do osnivanja Pokreta nesvrstanih, zajedno s radovima Bogetića i Jakovine. Neophodnom se pokazala i nedavna monografija Jože Pirjevca „*Trst je naš!*“ – *boj Slovencev za morje (1848–1954)*, iako posvećena puno duljem vremenskom razdoblju, pomogla je da se identificira određeni slovenski doprinos jugoslavenskoj diplomatskoj akciji za povoljno rješenje Tršćanskog pitanja.

Odlučio sam sustavno pregledati građu sačuvanu u Srbiji, što je zahtijevalo višemjesečni boravak u Beogradu. Iznimno zanimljivim pokazali su se dokumenti Diplomatskog arhiva Ministarstva spoljnih poslova – DAMSP, kao i oni iz osobnog Titova fonda u Arhivu Jugoslavije, tzv. „Maršalat“. Koristio sam i dokumente iz Vojnog arhiva, uglavnom o funkcioniranju administracije Zone B Slobodnog Teritorija Trsta.

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu pronašao sam značajne izvore u osobnom fondu tadašnjeg sekretara Komunističke partije Hrvatske Vladimira Bakarića, kao i u fondu Komisije za razgraničenje, posebnog organa predsjedništva Vlade Narodne Republike Hrvatske, koji je djelovao do kraja svih aktivnosti vezanih uz mirovni ugovor iz 1947.

Konačno, dokumenti dostupni u osobnom Kardeljevom fondu, koji se čuva u fotokopijama u Arhivu Republike Slovenije (ARS), u velikoj su se mjeri poklapali s dokumentima iz Titova kabineta i zaokružili su sliku aktivnosti koje je poduzimala jugoslavenska diplomacija pri kraju potpisivanja mirovnog ugovora.

Jugoslavenski izvori bili su uspoređeni, u najznačajnijim fazama, s dokumentima objavljenim u serijama *The Foreign Relations of the United States* (FRUS) i *I documenti diplomatici italiani* (DDI).

U kronološkom smislu, fokus istraživanja bio je na razdoblju od proljeća 1945. do jeseni 1954. Izbor završne godine bio je

logičan, zato što nakon potpisivanja Londonskog memoranduma Tršćansko pitanje gubi na značaju, a postaje opet relevantno tek nekoliko desetljeća kasnije, prije potpisivanja Osimskih sporazuma 1975. Određivanje godine početka istraživanja bilo je problematičnije. Imajući u vidu da teritorijalni spor između Italije i jugoslavenskih naroda na sjevernom Jadranu ima svoje korijene još u 19. stoljeću, odlučio sam započeti s trenutkom kada je, ulaskom jugoslavenskih vojnih postrojbi u Trst, međunarodna kriza oko italijansko-jugoslavenske granice dostigla vrhunac i kada počinje pronalaženje diplomatskog puta za njezino rješenje.

Periodizacija analize prati dva najvažnija događaja: Rezoluciju Informbiroa iz 1948. i Odluku od 8. oktobra 1953. Knjiga je stoga podijeljena u tri glave. U prvoj analiziram diplomatsku povijest Tršćanskog pitanja do Rezolucije Informbiroa koja je pro-uzrokovala pravi preokret u jugoslavenskoj vanjskoj politici. U ovom su dijelu knjige rekonstruirani dogovori Beograda i Devina 1945, kao i jugoslavenski angažman oko mirovne konferencije u Parizu, dolazak savezničke komisije u proljeće 1946. i pokušaji izbora kandidata za mjesto guvernera Slobodnog Teritorija Trsta.

Druga glava počinje opisom utjecaja Rezolucije Informbiroa 1948. godine na Jugoslaviju kako bi se objasnila uspostava prvih odnosa ekonomske suradnje sa Zapadom počevši od 1949. Opisuje se pokušaji izravnog sporazuma s Italijom 1950. te na prijelazu iz 1951. u 1952. godinu. Posjetom Edena Beogradu bavim se u posebnom poglavlju. Zadnji dio ove glave pokazuje kako je ojačana pozicija zemlje navela jugoslavenski vrh na pomisao da, nakon italijanskih izbora godine 1953, „postoji za Jugoslaviju mogućnost da Tršćansko pitanje reši povoljno, tj. tako da Zona A ne pripadne Italiji nego da ostane, odnosno postane neutralna i da se poveže s Jugoslavijom“.

Treća je glava integralno posvećena „čistoj diplomaciji“ nakon Odluke od 8. oktobra 1953. kojom su zapadne sile iznenada zaključile da se Zona A preda Italiji bez službenih jamstava Jugoslaviji o sudbini Zone B.

Ilustracija za naslovnicu izabrana je kako zbog njezinog vizualnog izgleda, tako i zbog toga što savršeno ilustrira ishod

moga istraživanja i moje zaključke. Portret Josipa Broza Tita sa šakom na karti Istre, koji je 1947. izradio proslavljeni srpski portretist Pavle Jovanović, nalazio se nekoliko godina u Uredu predsjednika Republike, ali je potom, zbog nezadovoljstva teritorijalnim rješenjem, 1954. godine predan Narodnom muzeju Srbije u Beogradu, gdje se i danas nalazi, uz zabranu javnog izlaganja.

Istraživanje koje je trajalo tri godine, uglavnom u inozemstvu, u tri zemlje i na tri razna sveučilišta, zahtijeva takvu zahvalnost da to teško mogu izraziti riječima.

Ipak, zahvaljujem:

- svome mentoru profesoru Tvrtku Jakovini i svima kolegama na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, posebno profesorima Damiru Agičiću, Nevenu Budaku, Ivi Goldsteinu, Iskri Iveljić i napose Mariju Strechi, koji je nažalost preminuo krajem 2019. godine,
- Sveučilištu u Teramu,
- Furlanskom institutu za povijest pokreta otpora (Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione – IF-SML), posebno direktorici Monici Emmanuelli i profesoru Zanniniu,
- profesoru Joži Pirjevcu i Gorazdu Bajcu na dragocjenim savjetima,
- profesoru Dejanu Joviću na podršci u objavljivanju mog prvog znanstvenog članka na hrvatskome,
- profesoru Damiru Grubiši, bivšem ambasadoru Republike Hrvatske u Italiji, jer je pristao biti član povjerenstva za obranu moje disertacije u Teramu,
- kolegi Pieru Purichu za pažljivo čitanje rukopisa,
- Marini Rossi i Adriani Janežic, iz mnogo razloga,
- Slavenu Reljiću, obitelji Matanić i Nemanji Vučkoviću, koji su me dugo gostili u Zagrebu i u Beogradu,
- osoblju svih arhiva u kojima sam radio, posebno Arhiva Jugoslavije i Hrvatskog državnog arhiva,

-
- mojim roditeljima i prijateljima: to su Niccolò, Andrea, Caterina, Mauro, Alessandro i naravno Claudio, na podršci,
 - mojim poslodavcima, Sveučilištu u Trstu i već spomenutom SLORI-u,
 - uredniku ovoga izdanja na hrvatskome Krešimiru Maligecu.

Zahvaljujem i nizu osoba koje sam upoznao zahvaljujući svome doktorskom studiju. To su: Djuro Zifra, Urška Lampe, Stefano Lusa, Federica Di Padova, Kaja Širok, Luka Lisjak Gabrijelečić, prof. Borut Klabjan, Ivica Mikelić, Ana Tomičić, Luka Klaić, Mariachiara Conti, prof. Vanni D'Alessio, prof. Stefano Petrungaro, Giorgio Fruscione, prof. Giampaolo Borghello, prof. Vojislav Pavlović.